

EKOLOGIK TA'LIM VA EKOLOGIK TARBIYANING PEDAGOGIK MOHIYATI

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРА- ЗОВАНИЯ И ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

THE PEDAGOGICAL ESSENCE OF ENVIRONMENTAL EDUCATION AND ENVIRONMENTAL UPBRINGING

YO'LDOSHEVA IQBOL BEKBO'LSIN QIZI

Urganch RANCH universiteti Pedagogika va aniq fanlar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ekologik ta'lim va ekologik tarbiyaning pedagogik mohiyati, uning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni, o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishdagi ahamiyati hamda ekologik ong va mas'uliyatni rivojlantirish mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, ekologik ta'limning zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyasi, xalqaro tajribalar va ekologik tarbiyaning yosh avlod kamolotidagi o'rni tahlil qilingan.

Kalit so'zlar. Ekologik ta'lim, ekologik tarbiya, pedagogika, ekologik madaniyat, ekologik ong, ekologik ko'nikma, barqaror rivojlanish, ekologik mas'uliyat.

Аннотация. В данной статье раскрываются педагогическая сущность экологического образования и экологического воспитания, их роль в развитии общества, значение формирования экологической культуры у учащихся, а также механизмы развития экологического сознания и ответственности. Кроме того, проанализированы интеграция экологического образования с современными педагогическими технологиями, международный опыт и роль экологического воспитания в становлении молодого поколения.

Ключевые слова. Экологическое образование, экологическое воспитание, педагогика, экологическая культура, экологическое сознание, экологические навыки, устойчивое развитие, экологическая ответственность.

Annotation. This article highlights the pedagogical essence of environmental education and environmental upbringing, their role in the development of society, the importance of forming ecological culture among students, as well as the mechanisms for developing ecological awareness and responsibility. In addition, the integration of environmental education with modern pedagogical technologies, international experiences, and the role of environmental upbringing in the development of the younger generation are analyzed.

Keywords. Environmental education, environmental upbringing, pedagogy, ecological culture, ecological awareness, ecological skills, sustainable development, ecological responsibility.

Kirish. Bugungi globalashuv davrida ekologik muammolar insoniyat oldidagi eng dolzarb masalalardan biriga aylandi. Atmosfera havosining ifloslanishi, ichimlik suvi tanqisligi, o'rmonlarning qisqarishi, biologik xilma-xillikning kamayishi va iqlim o'zgarishi kabi muammolar tabiat hamda jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda. Shu sababli ekologik ta'lim va ekologik tarbiya masalasi zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Ekologik ta'lim shaxsga tabiat va jamiyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni tushuntirishga xizmat qiladi. Ekologik tarbiya esa insonda tabiatga mehr, mas'uliyat va ekologik madaniyatni shakllantiradi. Yosh avlodning ekologik savodxonligini oshirish orqali tabiatni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash mumkin. UNESCO tomonidan ta'kidlanganidek:

“Barqaror rivojlanish uchun ta'lim insonlarga atrof-muhit, iqtisodiyot va jamiyat uchun foydali bo'lgan hayot tarzini shakllantirish imkonini beradi”. [1] Mazkur fikr ekologik ta'limning jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini yaqqol namoyon etadi.

Ekologik ta'lim tushunchasi va uning mohiyati. Ekologik ta'lim – bu shaxsda tabiat, ekologik tizimlar va inson faoliyatining atrof-muhitga ta'siri haqidagi bilimlarni shakllantirish jarayonidir. U insonni tabiat qonuniyatlarini tushunishga, ekologik muammolarni anglashga va ularni bartaraf etishda faol ishtirok etishga tayyorlaydi.

1977-yilda UNESCO va UNEP tomonidan qabul qilingan Tbilisi deklaratsiyasida ekologik ta'limning asosiy maqsadi insonlarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish ekanligi qayd etilgan. [2] Ushbu deklaratsiya ekologik ta'limni uzluksiz va umrbod davom etadigan jarayon sifatida talqin qiladi. Ekologik ta'limning asosiy vazifalari quyidagilar hisoblanadi:

- ekologik bilimlarni shakllantirish;

- tabiatga ehtiyotkorona munosabatni rivojlantirish;
- ekologik muammolarni anglash;
- ekologik tafakkurni rivojlantirish;
- tabiatni muhofaza qilish ko'nikmalarini hosil qilish;
- ekologik madaniyatni shakllantirish.

Ekologik ta'lim barcha fanlar bilan integratsiyalashgan holda olib borilishi lozim. Masalan, biologiya fanida ekologik tizimlar o'rganilsa, geografiya fanida tabiiy resurslar va ekologik hududlar tahlil qilinadi. Adabiyot fanida esa tabiat tasviri orqali ekologik estetik tarbiya amalga oshiriladi. Pedagog olimlar ekologik ta'limni shaxsning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiluvchi jarayon sifatida talqin etadilar. Chunki ekologik bilimga ega inson tabiat va jamiyat o'rtasidagi muvozanatni saqlash zarurligini anglaydi. [5]

Ekologik tarbiyaning pedagogik mohiyati. Ekologik tarbiya – bu shaxsda tabiatga ongli munosabat, ekologik qadriyat va ekologik xulq-atvorni shakllantirishga qaratilgan pedagogik faoliyatdir. U insonning ekologik ongini rivojlantirish orqali tabiatni asrashga bo'lgan ehtiyojni shakllantiradi.

Ekologik tarbiya quyidagi pedagogik xususiyatlarga ega:

1. Shaxsning ekologik ongini rivojlantiradi.
2. Tabiatga mehr-muhabbat hissini shakllantiradi.
3. Ekologik mas'uliyatni tarbiyalaydi.
4. Tabiiy boyliklardan oqilona foydalanishga o'rgatadi.
5. Ekologik madaniyatni rivojlantiradi.

Mashhur pedagog V.A. Suxomlinskiy tabiatni tarbiyaning muhim vositasi deb hisoblagan va quyidagi fikrni bildirgan: “Tabiat – inson qalbining eng nozik tarbiyachisidir”. [3] Bu fikr ekologik tarbiyaning inson kamolotidagi o'rnini ko'rsatadi. Chunki tabiat bilan uyg'unlikda yashash insonda estetik did, ma'naviy poklik va mas'uliyat hissini shakllantiradi. Ekologik

tarbiya oilada, maktabda va jamiyatda uzluksiz olib borilishi kerak. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik ko'nikmalarni shakllantirish muhimdir. Yoshligidan daraxt ekish, tabiatni asrash, suvni tejash kabi odatlar bolalarda ekologik mas'uliyatni rivojlantiradi.

Ekologik madaniyat va uning ahamiyati. Ekologik madaniyat – insonning tabiatga ongli va mas'uliyatli munosabatini ifodalovchi tushunchadir. “Yuksak ma'naviyat – insonni ezgulikka yetaklovchi kuchdir” [4]. Mazkur fikr ekologik tarbiya bilan ham uzviy bog'liqdir. Chunki ekologik madaniyat avvalo insonning ma'naviy kamoloti bilan bog'lanadi. Tabiatni asrashga intilgan inson jamiyat taraqqiyotiga ham hissa qo'shadi.

Ekologik madaniyatga ega shaxs:

- atrof-muhitni ifloslantirmaydi;
- tabiat resurslaridan oqilona foydalanadi;
- ekologik muammolarga befarq bo'lmaydi;
- ekologik tadbirlarda faol qatnashadi;
- jamiyat va tabiat uyg'unligini qadrlaydi.

Ekologik madaniyatning shakllanishida maktab muhim o'rin egallaydi. Ta'lim jarayonida ekologik aksiyalar, ko'ngillilik tadbirlari, daraxt ekish aksiyalari, “Yashil makon” loyihalari va ekologik tanlovlarni tashkil etish o'quvchilarning ekologik faolligini oshiradi. Bugungi kunda ekologik madaniyatni rivojlantirish barqaror rivojlanishning muhim omili sifatida qaralmoqda. Chunki ekologik ongli jamiyatgina ekologik muammolarni kamaytirishga qodir bo'ladi.

Ekologik ta'limning zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyasi. Hozirgi davrda ekologik ta'lim samaradorligini oshirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar muhim o'rin tutmoqda. Interfaol metodlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini va ekologik muammolarni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Quyidagi metodlar ekologik ta'limda samarali hisoblanadi:

- “Aqliy hujum” metodi;
- “Case-study” usuli;
- loyiha asosida o'qitish;
- STEAM texnologiyasi;
- muammoli ta'lim;
- debat va munozara metodlari.

Masalan, loyiha metodida o'quvchilar chiqindilarni saralash, maktab hududini obodonlashtirish yoki suvni tejash bo'yicha ekologik loyihalarni amalga oshirishlari mumkin. Bu esa ularning amaliy ekologik ko'nikmalarini rivojlantiradi. Raqamli texnologiyalar ham ekologik ta'limda katta imkoniyat yaratmoqda.[7] Multimedia vositalari, virtual laboratoriyalar va ekologik videodarslar o'quvchilarning qiziqishini oshiradi hamda bilimlarni samarali o'zlashtirishga yordam beradi.

Ekologik ta'limning xalqaro tajribasi. Dunyoning rivojlangan davlatlarida ekologik ta'lim davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Finlyandiya, Germaniya, Yaponiya va Janubiy Koreya kabi davlatlarda ekologik tarbiya maktabgacha ta'limdan boshlanadi. Yaponiyada bolalar kichik yoshdan chiqindilarni saralash va resurslarni tejashga o'rgatiladi. Germaniyada ekologik loyihalar va tabiatni muhofaza qilish aksiyalariga o'quvchilar faol jalb qilinadi. Finlyandiyada esa ekologik ta'lim amaliy faoliyat bilan integratsiyalashgan holda tashkil etiladi. UNESCOning “Education for Sustainable Development” dasturi ekologik ta'limni rivojlantirishda muhim xalqaro platforma hisoblanadi. Ushbu dastur yosh avlodda ekologik ong va barqaror rivojlanish g'oyalarini shakllantirishga qaratilgan.[2]

Ekologik tarbiyaning yoshlar kamolotidagi o'rni. Ekologik tarbiya yosh avlodning ma'naviy va axloqiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Tabiatni sevgan inson jamiyatga ham foydali bo'lishga intiladi. Ekologik tarbiya yoshlarni:

- tabiatni asrashga;

• jamiyat oldidagi mas'uliyatni his qilishga;

• sog'lom turmush tarziga;

• ekologik muammolarga befarq bo'lmaslikka;

• ijtimoiy faollikka undaydi.[5]

Bugungi kunda ekologik ko'ngillilik faoliyati yoshlar tarbiyasining muhim yo'nalishiga aylanmoqda. Ko'ngillilik tadbirlari yoshlarning liderlik qobiliyatlarini, jamoada ishlash ko'nikmalarini va ekologik mas'uliyatini rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, ekologik ta'lim va ekologik tarbiya zamonaviy pedagogikaning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. U yosh avlodda ekologik ong, ekologik mas'uliyat

va tabiatga ehtiyotkorona munosabatni shakllantiradi.[7]

Ekologik ta'limning samaradorligi innovatsion pedagogik texnologiyalar, amaliy faoliyat va uzluksiz tarbiya tizimi bilan chambarchas bog'liqdir. Yoshlarning ekologik madaniyatini rivojlantirish orqali tabiatni asrash, ekologik muammolarni kamaytirish va barqaror rivojlanishni ta'minlash mumkin. Shu bois ekologik ta'lim va ekologik tarbiyani barcha ta'lim bosqichlarida rivojlantirish, ekologik ko'ngillilik faoliyatini kengaytirish hamda ekologik madaniyatni shakllantirish bugungi kunning muhim pedagogik vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. UNESCO. Education for Sustainable Development. Paris, 2024.
2. UNESCO-UNEP. Tbilisi Declaration on Environmental Education. 1977.
3. Suxomlinskiy V.A. Bolalarga jonim fido. Toshkent: O'qituvchi, 1984.
4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, 2008.
5. To'xtayev A.S. Ekologiya asoslari. Toshkent, 2019.
6. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020.
7. Abdullayeva Sh. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Toshkent, 2021.